

KLEUR BEKENNEN: HOE BEN JIJ EEN LERAAR ALS GEEN ANDER?

Momenteel komen er bijna elke week berichten in de media over het nijpende lerarentekort. Steeds meer klassen zitten zonder leraar, waardoor de (ervaren) werkdruk van leraren toeneemt. Niet alleen zorgt deze toenemende werkdruk ervoor dat leraren meer stress kunnen ervaren, ook komt er druk te staan op de professionele identiteit van leraren (Pauw, Van Lint, Jongstra, Gemmink & Pillen, 2017). Want kun je onder druk nog de leraar zijn die je wilt zijn? Wellicht is deze vraag extra relevant voor de startende leraar. Vers van de opleiding komt de student met een ideaalbeeld over het onderwijs en met ideeën om dat ideaalbeeld vorm te geven. Eenmaal in de praktijk merkt hij dat het allemaal net wat anders loopt dan hij op de opleiding heeft geleerd. Gemmink (2020) laat in haar onderzoek zien dat het pedagogisch handelen van de leraar onder druk staat: voor leraren kan het bijzonder lastig zijn om in te spelen op de pedagogische behoeften van leerlingen. De kloof tussen opleiding of theorie en praktijk kan ervoor zorgen dat de startende leraar spanningen ervaart in het handelen naar zijn professionele identiteit (Pillen, 2013).

CITATEN

Alle citaten uit het artikel zijn antwoorden van derdejaars studenten op vragen uit de vragenlijst 'Professionele identiteit' die zij in november 2019 voor het derde jaar op rij hebben ingevuld.

'Ik wil leraar worden, omdat ik een rol wil spelen in de ontwikkeling van kinderen en ze wil laten groeien tot een goed persoon die kan functioneren in de huidige maatschappij.'

Hoe zorgt KPZ ervoor dat studenten klaar zijn om te werken in het onderwijs? Hoe ondersteunt KPZ de student in zijn professionele identiteitsontwikkeling tot een startbekwame leraar? Een leraar die om kan gaan met de druk op zijn professionele identiteit én kan handelen naar hoe hij als unieke leraar is?

Een student aan de pabo komt niet blanco de opleiding binnen. Voordat hij begint aan de opleiding heeft hij al meerdere ervaringen gehad met lesgeven. De herinneringen die hij heeft aan zijn eigen leraren en ervaringen die hij heeft opgedaan tijdens

Marieke Pillen in gesprek met Anouk van der Zee, student pabo voltijd 3

(vrijwilligers)werk met kinderen zorgen ervoor dat de student al een beeld heeft van de leraar die hij wel en vooral ook niet wil zijn. Die professionele identiteit wordt verder ontwikkeld op de pabo.

Elk vak en elke stage-ervaring draagt bij aan de vorming van het beeld dat hij heeft van het zijn van leraar (Pauw et al., 2017). Een leraar met een sterke professionele identiteit kan zijn handelen onderbouwen en staat stevig in zijn schoenen (Coldron & Smith, 1999). Leraren met een sterke professionele identiteit worden gekenmerkt door persoonlijkheden die in denken, doen en laten een inspirerend voorbeeld zijn voor zich ontwikkelende kinderen (KPZ, 2014).

‘Ik wil leraar worden, omdat ik ieder kind als individu wil zien. Ik hoop dat leerlingen later terugdenken aan hun basisschoolperiode en dan zeggen: die juf heeft mij gemaakt tot de student die ik nu ben. Zij heeft het verschil gemaakt tijdens mijn basisschoolperiode.’

Zeker belangrijk dus om studenten met een sterke professionele identiteit ‘af te leveren’ aan het werkveld. Misschien zelfs de basis om als startbekwame leraar aan de slag te kunnen. Formeel werken studenten aan hun professionele identiteit via de reflectielijn: aan de hand van verhalen over een gebeurtenis in de klas beschrijven zij wat zij daarvan hebben geleerd en passen hun handelen daarop aan. Door het proces van reflecteren krijgen zij zicht op wie zij zijn en willen zijn als leraar. Om een antwoord te vinden op de vraag hoe KPZ zorgt voor studenten met een stevige professionele identiteit gaat er nog een belangrijke vraag aan vooraf: Hoe verandert de professionele identiteit van de pabo-student gedurende de opleiding? Pas als de veranderingen in kaart worden gebracht kan er gekeken worden naar hoe de studenten (nog beter) begeleid kunnen worden in hun professionele identiteitsontwikkeling.

Om hier antwoord op te geven doet het lectoraat van KPZ sinds 2017 onderzoek naar de fasering van de professionele identiteit van aankomende leraren gedurende hun studieloopbaan. Een vragenlijst richtte zich eerst op het beroepsbeeld van de leraar. Studenten werden bevraagd op het beeld dat zij hebben van het beroep van leraar. Welke vaardigheden moet een leraar hebben? Welke kennis? Welke taken voert hij uit? En welk gedrag laat een goede leraar zien? De antwoorden die studenten geven zeggen veel over hun professionele identiteit, want hoe een student aankijkt tegen de vaardigheden, kennis, taken en gedrag van een leraar zegt iets over wat hij als leraar *‘vindt, voelt, weet, denkt, doet en kan’* (vgl. Pauw et al., 2017).

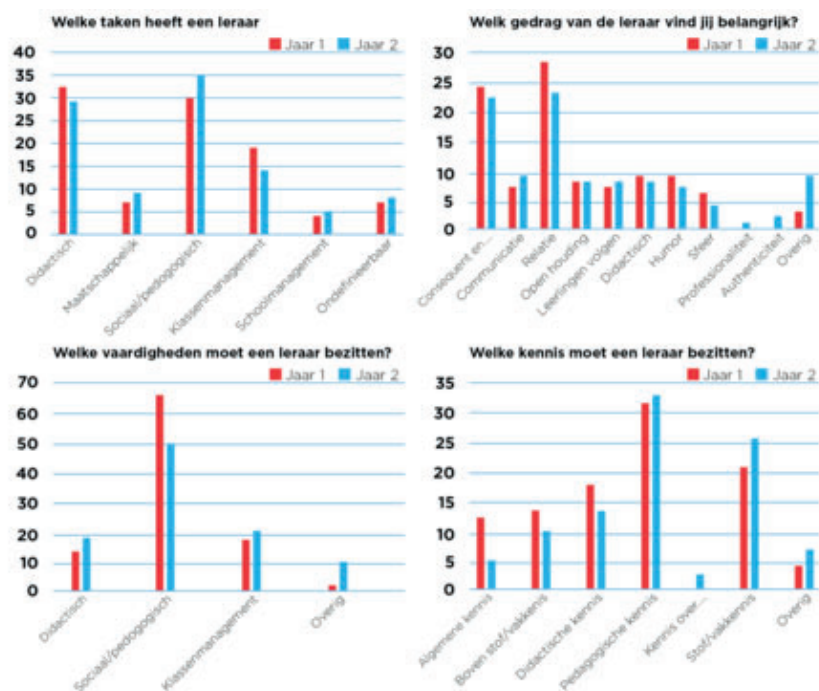
‘Een leraar moet zijn leerlingen op hun gemak kunnen stellen en voor een goede sfeer zorgen in de groep. Hij moet ervoor zorgen dat iedereen zichzelf kan en durft te zijn.’

In november 2017 heeft een groep van 118 eerstejaars studenten de vragenlijst ingevuld over hun beroepsbeeld van het beroep van leraar. In 2018 is aan deze, nu tweedejaars, studenten nogmaals gevraagd dezelfde vragenlijst in te vullen. In totaal hebben 87 studenten de vragenlijst ingevuld. Afgelopen november is de vragenlijst voor de derde maal afgenomen en ook in hun laatste studiejaar wordt deze groep studenten weer gevraagd naar hun beroepsbeeld. Over de veranderingen van de professionele identiteit gedurende de gehele pabo kunnen nu dus nog geen uitspraken worden gedaan. Wel vergelijken we de resultaten van de vragenlijst tussen het eerste en tweede jaar. Hoe is het beroepsbeeld van een net startende pabo-student veranderd na een jaar vol stage-ervaringen en pabo-vakken?

Het antwoord op deze vraag is dat het beroepsbeeld in dit eerste jaar weinig verandert. In figuur 1 (pagina 6) zijn overzichten te zien van de antwoorden die studenten van cohort 2017-2018 gaven in hun eerste jaar in vergelijking tot hun tweede jaar.

‘De leraar moet kennis hebben van alle vakken die hij geeft. Vakinhoudelijk moet een leraar sterk zijn, maar de leraar moet ook kennis hebben van het gedrag van leerlingen. Waarom gedraagt een leerling zich op een bepaalde manier? Wat is er dan aan de hand? Wanneer moet je als leraar ingrijpen?’

Wat over het geheel genomen opvalt, is dat studenten bij gedrag, vaardigheden, taken en kennis aangeven dat het sociaal/pedagogische aspect erg belangrijk is, aangenomen dat ‘relatie’ (bij gedrag) ook aan te merken is als sociaal/pedagogisch aspect. Bij alle onderdelen is ook een didactisch aspect te onderscheiden. Daar scoren studenten juist wisselend op. Blijkbaar is het voor een leraar een belangrijke taak, maar vinden studenten het (vooralsnog) minder belangrijk om dat ook in vaardigheden en gedrag te laten zien dan bijvoorbeeld sociaal/pedagogische vaardigheden en gedrag.

Figuur 1 Beroepsbeeld van een leraar

TAKEN

De studenten geven aan dat de leraar voornamelijk een didactische en een sociaal/pedagogische taak heeft. Hierbij gaat het enerzijds vooral om het lesgeven zelf en anderzijds onder andere om het creëren van sfeer en veiligheid.

‘Leraren moeten kinderen begeleiden in hun leerproces, persoonlijke ontwikkeling stimuleren, groepssfeer zo optimaal mogelijk, overleggen in een team, lesgeven, zelfstandigheid stimuleren etc.’

GEDRAG

Volgens studenten moet een leraar voornamelijk consequent en duidelijk gedrag laten zien en gedrag ten behoeve van de relatie met kinderen. Het gaat bij deze laatste om onder andere geduld en betrokkenheid tonen en positief zijn naar kinderen.

‘Een leraar moet een open en eerlijke houding naar kinderen hebben, maar vooral warmte uitstralen.’

‘Oprecht, duidelijk, rechtvaardig, eerlijk, sociaal en vooral jezelf zijn.’

VAARDIGHEDEN

Bij vaardigheden steekt één vaardigheid er in beide jaren er met kop en schouders boven uit: sociale en pedagogische vaardigheden. De studenten noemen hier onder andere inlevingsvermogen, communiceren en humor.

‘Een leraar moet aardig wat vaardigheden hebben: inlevingsvermogen, betrouwbaarheid, een luisterend oor, geduld, duidelijkheid, rust en creativiteit.’

KENNIS

Studenten benoemen dat pedagogische kennis de belangrijkste kennis is, op de tweede plaats staat vakkennis en op de derde plaats didactische kennis. Wat opvalt is dat pedagogisch en vakkennis in het tweede jaar nog iets belangrijker wordt gevonden dan in het eerste jaar, terwijl kennis over didactiek juist iets minder wordt gescoord in het tweede jaar. Concluderend kunnen we stellen dat studenten in de funderende fase (eerste en tweede leerjaar) vooral de sociaal/pedagogische kant van het beroep van leraar belangrijk vinden.

‘Een leraar moet kennis hebben van de verschillende vakken, verschillende aanpakken van leerlingen, mogelijke niveauverschillen van leerlingen (zowel herkennen als mee omgaan).’

Deze eerste resultaten geven al een beeld van hoe de student in de funderende fase het beroep van leraar schetst en dus ook hoe hij de rol van leraar voor zich ziet. Desalniettemin valt er nog veel te onderzoeken. Zijn er nog grote veranderingen als de student de profilerende fase (derde en vierde leerjaar) in gaat? Of verandert het beroepsbeeld wanneer de student zijn afstudeerstage gaat lopen? Maar ook: *waarom* verandert het beroepsbeeld? Welke ervaringen hebben gezorgd voor deze verandering? Om antwoord te kunnen geven op deze laatste vraag worden vijf derdejaars studenten geïnterviewd aan de hand van de narratieve verslagen die zij hebben geschreven in hun eerste en tweede leerjaar. Aan de hand van hun beschrijving van gebeurtenissen in de klas proberen we meer zicht te krijgen op de fasering van hun professionele identiteitsontwikkeling.

Uiteindelijk willen we met de resultaten van dit onderzoek een advies geven over hoe lerarenopleiders hun studenten (nog beter) kunnen begeleiden in de ontwikkeling van hun professionele identiteit. Op de VELON studiedag in november 2019 hebben we daarom input van de aanwezige lerarenopleiders gevraagd. Zij gaven aan wat vanuit hun curriculum belangrijk wordt geacht bij de begeleiding van studenten in hun professionele identiteitsontwikkeling, zoals ‘geef tijd en ruimte om met elkaar in gesprek te gaan’. Deze input kan gebruikt worden om het curriculum van de KPZ met betrekking tot professionele identiteit beter af te stemmen op wat studenten nodig hebben. Het is belangrijk om woorden te geven aan de professionele identiteit, oftewel kleur te bekennen. Alleen zo zal elke leraar op KPZ opgeleid worden tot een ‘leraar als geen ander’.

LITERATUUR

- Coldron, J., & Smith, R. (1999). Active location in teachers' construction of their professional identities. *Journal of Curriculum Studies*, 31(6), 711-726.
- Gemmink, M.M., Fokkens-Bruinsma, M., Pauw, I., & Van Veen, K. (2020). Under Pressure? Primary School Teachers' Perceptions of Their Pedagogical Practices. *European Journal of Teacher Education*, 43(2), 1-15.
- KPZ. (2014). *Aanvraag bijzonder Kenmerk. De ontwikkeling van de Narratieve Professionele Identiteit*. Zwolle: KPZ.
- Pauw, I., Van Lint, P., Gemmink, M., Jongstra, W., & Pillen, M. (2017). *Een leraar als geen ander. Ontwikkeling van professionele identiteit van leraren door verhalen*. Antwerpen: Garant.
- Pillen, M. (2013). *Professional identity tensions of beginning teachers (Proefschrift Technische Universiteit Eindhoven)*. Eindhoven: Eindhoven School of Education.

AUTEURS

- Christa Dekker, masterstudent Onderwijskunde, Universiteit Utrecht,
- Dr. Marieke Pillen is docent-onderzoeker, onderzoeksgroep lectoraat Narratieve Professionele Identiteit, Kenniscentrum, KPZ
- Dr. Ietje Pauw, lector Narratieve Professionele Identiteit, Kenniscentrum, KPZ

